

O HUMANISTIČKOJ PERSPEKTIVI SOCIOLOGIJE

teze za diskusiju

Ivan Kuvačić

Filozofski fakultet, Zagreb

Revija za sociologiju, Vol. VIII, 1978 (3—4); 15—20

Raspravljajući o sociologiji i polazeći od značenja i smisla samog termina, obično odmah ističemo da je riječ o znanosti, ili, ako želimo biti skromniji i precizniji, tada kažemo da sociologija nastoji da bude znanost. To, drugim riječima, znači da se radi o nastojanju koje se prvenstveno oslanja na racionalno mišljenje i logičke zakone, a ne na osjećaje, volju ili nagone. U skladu s tim, sociologija se drži onoga što jest, pa se može iskustveno provjeravati, a izbjegava ono što se normira, to jest ono što još nije, već bi trebalo da bude. Međutim, odavde ne slijedi da se sva sociološka nastojanja bez ostatka mogu smjestiti u navedene okvire. Riječ je o dominantnoj struji unutar sociologije, koja slijedi uzor egzaktnih znanosti.

Težnja prema znanstvenoj egzaktnosti snažno utječe na karakter i strukturu socioloških radova. U profesionalnim krugovima, a naročito u krugovima oko vodećih socioloških časopisa, prevladava uvjerenje da je članak koji piše sociolog u pravilu mala empirijska studija, koja je ograničena na usko područje i koje nužno uključuje primjenu modernih statističkih tehnika. Takvi članci malo koga interesiraju izvan usko stručnih krugova, pa stoga ne doprinose popularizaciji sociologije na širem društvenom planu, ali zato učvršćuju njen renome na akademskom području.

Druga, uobičajena predodžba o sociologu, koja je usko oezana uz statistiku, gleda na njega kao na stručnjaka koji se bavi znanstvenom metodologijom s ciljem da je primijeni u proučavanju društvenih pojava. Prema tom gledištu **sociologija** je metodološka specijalnost koja otkriva put k napredovanju u svim društvenim znanostima. Stvar je u tome što su određena područja ljudskog ponašanja postala objekt organiziranih društvenih znanosti, koje imaju nazive, institute, budžete, podatke, osoblje itd., dok su druga područja ostala nerazvijena u ovom pogledu. Međutim, svako područje može biti razvijeno ili »sociologizirano«. Tako, na primjer, do sada ne postoji ni naziv za društvenu znanost koja bi se bavila srećom ljudi. No u skladu s tim gledištem takva znanost nije nemoguća, jer — kako kaže Lazarsfeld — »niti bi bilo teže, niti skuplje sabirati podatke o sreći, nego podatke o cijenama, prihodima i uštedama«.

Ovo, u biti tehnicističko shvaćanje sociologije, izaziva odbojnost kod mnogih ljudi koji rade na humanističkim područjima. Za njih je sociologija određena vrsta intelektualnog barbarstva, koje, istina, nije nimalo usamljeno u doba opće prevlasti tehnike, što, međutim, ne znači da zbog toga treba biti pošteđeno osude. Komentari se dobrim dijelom svode na primjedbe o jeziku koji sociologija upotrebljava, čemu se suprotstavljaju humanističke i literarne tradicije. Suhoparni jezik statističkih postotaka, indikatora i tabela suprotstavlja se elegantnom i suptilnom izražavanju klasičnih autora prošlosti, koji su značajni u razvoju društvenih znanosti. Odatle se izvodi zaključak o suvremenom sociologu kao krutom ekspertu, koji je zatvoren u svoje usko tehničko područje i potpuno odvojen od historijskih i filozofskih ideja i interpretacija.

Na to se nadovezuje moderno, tehnokratsko gledište koje stavlja sociologiju u rang fizike na taj način što se tvrdi da istu ulogu koju fizika ima u tehnologiji — sociologija preuzima u upravljanju društvom. Prihvatanjem kibernetičkih modela i korištenjem kompjuterske tehnike sociologiju se nastoji oštro odvojiti od humanističkih disciplina i zajedno s ekonomijom i eksperimentalnom psihologijom što više približiti prirodnim znanostima. Ako čovjeka determinira sredina, logično je da ona ulazi u prvi plan proučavanja, što se radi objektivno po pravilima egzaktnih procedure. Proučava se prirodna, industrijska i urbana sredina s neizbježnim posljedicama zagađenosti zraka, vode i hrane, zatim razvoj ljudske populacije i njenih institucija. Na kraju, dolazi se do zaključka da su zagađenost atmosfere i kontrola rađanja bitni društveni problemi suvremenog svijeta.

Nezgodna je u tome što se ovo gledište nikako ne može uskladiti s motivima i razlozima zbog kojih su mladi ljudi masovno nagrnuli na studij sociologije početkom druge polovine našeg stoljeća. U to vrijeme, od pedesetih do sedamdesetih godina, sociologija doživljava pravu ekspanziju. Otvaraju se novi odjeli, katedre, fakulteti, instituti sa stotinama i hiljadama nastavnika i studenata. I, što je još značajnije, proučavanje društvenih problema privlači darovite studente, koji su do tada u pravilu punili učionice prirodnih znanosti, a znanje o društvu ih je uglavnom privlačilo svojom praktičnom stranom. Kako to da je zanemarivanje praktičnih poslova, koji vode uspjehu i karijeri i isticanje sudbonosnih, epohalnih pitanja bilo u osnovi ekspanzije i razvoja sociologije? Kako objasniti činjenicu što se upravo u to vrijeme uspostavlja najčvršća veza između znanstvenog sociološkog istraživanja i humanističke kritike?

Razgraničenje sociologije od ostalih društvenih znanosti ne polazi od predmeta proučavanja, nego od načina kako se tom predmetu pristupa. Raspravljajući o društvenoj alokaciji roba i usluga, ekonomija se pita — na koji način se to odvija i funkcionira? Za sociologiju su bitni međuljudski odnosi u kojima se ti procesi odvijaju. Pravnika zanimaju norme i propisi po kojima ili mimo kojih se odvija neka poslovna djelatnost. Njega zanima oficijalno shvaćanje situacije, dok je za sociologa mnogo važnije ono što nije oficijalno. Za prvog je važno pitanje kako zakon gleda na određene tipove kriminala, a drugi ne smije zaboraviti ni pitanje o tome kako kriminalci gledaju na zakon. Osim toga, sociologija iziskuje ne samo konkretno

istraživanje mnogih strana društvenog života, nego i razrađivanje osnova od kojih polazi opća vizija razvoja društva kao cjeline.

To je točka u kojoj se sociologija nužno susreće s filozofijom, usprkos okolnosti što se međusobno bitno razlikuju, jer prva kao i svaka znanost traži empirijsku verifikaciju, dok drugoj to nije nužno. Naime, sociološka interpretacija stavlja empirijske podatke u odnos s teorijom, a to traži da se ono što je analitički razdvojeno »ponovo otkrije« ili »pregrupira« na nivou dijalektike. Drugim riječima, to znači da sociologija nije samo znanstvena disciplina već je u isto vrijeme intelektualna, životna avantura. Kao takva, ona pretpostavlja viziju svijeta koja ne može biti vrijednosno neutralna. U tome je neodvojiva od filozofije, jer i jedna i druga, svaka na svoj način, traže odgovore na pitanja o čovjeku i njegovoj sudbini. Prema tome, sociologija kao i ostale humanističke znanosti postaje utoliko više filozofska ukoliko sveobuhvatnije i preciznije spoznaje predmet svog istraživanja.

Može li sociolog, koji je pozvan da raspravlja o nekom aktualnom društvenom problemu, postupiti neutralno na isti način kao inženjer kojeg su pozvali da dade savjet o sistemu releja na komunikacijama? Zar sociolog, koji je pozvan od neke državne institucije da ispita stavove i raspoloženja učesnika radničkog štrajka ne stoji pod jakim pritiskom naručioca istraživanja? To su problemi s jedne strane, sa strane onih koji naručuju i financiraju istraživanja. No, njih ima veoma mnogo i na drugoj strani, jer se često događa da obavljajući istraživanja dolazimo u kontakt s ljudima koji nas ljubazno primaju, koji nam postaju dragi, pa nam je teško objaviti rezultate koji će za njih biti neugodni.

U vezi s primjedbom da se sociolozi služe »barbarskim jezikom« valja također postaviti neke rezerve. Prije svega, jasno je da svaka znanstvena disciplina mora razvijati svoju terminologiju. To je potpuno očevidno kod takvih disciplina kao što je, na primjer, nuklearna fizika, koja se bavi stvarima nepristupačnim običnom čovjeku. Odavde bi se mogao izvesti zaključak da sociologiji i nije potrebna stručna terminologija budući da se bavi stvarima za koje postoje izrazi u običnom govoru. Međutim, situacija je ovdje takva da je terminologija upravo zbog toga potrebna jer je područje proučavanja dostupno i jer postoje riječi koje ga označavaju. Upravo zbog toga jer se radi o stvarima koje su svima dostupne i o kojima svi raspravljaju, pojmovi i termini su veoma često mnogoznačni, neprecizni i pogrešni. Usprkos tome, s druge strane valja priznati da neki sociolozi pretjeruju u nastojanju da stvore svugdje nove termine s namjerom da se na taj način ograde od svakodnevnog jezika. Iza toga ponekad stoji uvjerenje da se vrijednost i status discipline mjeri adekvatnošću i znanstvenošću samog jezika — ako je ono što se kaže ili piše neshvatljivo svima osim uskom krugu stručnjaka, onda je to ipso facto i izraz i dokaz znanstvene prominentnosti. Mnogi su američki sociolozi skloni da to povežu sa znatnim utjecajem njemačkih akademskih krugova na formativni period u razvoju sociologije, što može biti donekle prihvatljivo, kada je riječ o sociološkoj teoriji, ali ne u odnosu na ezoterični jezik ekstremnog empirizma.

Aktualnost sociološke perspektive vidljiva je iz same tematske orijentacije koja varira od zemlje do zemlje u skladu sa specifičnim okolnostima.

U mnogim istočnim zemljama kao, na primjer, u Indiji i Japanu, prevladava tema o suprotstavljanju i usklađivanju tradicije s modernim industrijskim razvojem. U onim afričkim zemljama, u kojima je jak utjecaj francuske kulture, sociologija je usko povezana s političkim znanostima, pa služi kao medij koji pomaže u formiranju angažirane intelektualne elite. Dok talijanska sociologija izlazi na nacionalnu scenu na taj način što se bavi pitanjima odnosa juga i sjevera, glavna preokupacija jugoslavenske sociologije je sistem društvenog samoupravljanja. U Švedskoj je težnja da se uđe u temeljitije proučavanje problema porodice bio glavni razlog uvođenja sociologije kao predmeta na sveučilišta. U Francuskoj su mladi sociolozi većinom po svojoj orijentaciji marksisti, što znači da izražavaju interese radništva i ostalih donjih društvenih slojeva. Engleska se sociologija pretežno bavi problemima socijalne stratifikacije, zbog akutne potrebe usklađivanja aristokratske tradicije sa suvremenom demokratizacijom života.

Motivi koji leže u osnovi naglog širenja interesa za studij sociologije ujedno su dobar putokaz kuda valja krenuti, ako se želi otkriti uzroke poteškoća i otpora na koje nailazi razvoj sociologije u pojedinim zemljama. Stvar je u tome što sociologija i sociolozi, kad su nošeni težnjom da se bave bitnim pitanjima svog vremena veoma lako ulaze u sukob s vlašću, koja je osjetljiva na kritiku pojedinih aspekata društvenog života. Osim toga, budući da se radi o relativno novoj znanstvenoj disciplini koja svojim pristupom i dinamikom lako izaziva nemir i stvara probleme, sociologija nailazi na mnoge zapreke i u akademskim krugovima, gdje joj se suprostavlja tradicionalna krutost univerzitetskih struktura. U vezi s tim na mnogim sveučilištima sociologija nailazi na velik otpor predstavnika starih, tradicionalnih disciplina.

U našoj se zemlji brzo pokazalo da smišljeno razvijanje samoupravnih odnosa traži stručan odnos prema neposrednim podacima života, što, drugim riječima, znači da ih je moguće prikupljati i koristiti jedino primjenom suvremenih znanstvenih metoda koje su se razvile u sociologiji na Zapadu. Taj proces postepenog usvajanja i primjenjivanja modernih metoda nije se odvijao glatko. Rastao je u oštrom sukobu s dogmatizmom koji je braneći svoje pozicije kvalificirao primjenu modernih metoda kao buržuju anti-marksističku diverziju. Do odlučnog zaokreta dolazi šezdesetih godina, kada se osnivaju prve katedre za obrazovanje sociologa. Sociologija se uvodi u srednje škole i na fakultete, obavljaju se sociološka istraživanja, osnivaju se stručna republička udruženja i Jugoslavensko udruženje za sociologiju koji na svojim sastancima i skupštinama razmatraju aktualne probleme društvenog razvoja, o čemu svjedoče mnogobrojni članci, rasprave i knjige objavljene u toku petnaestak godina. Sredinom sedamdesetih godina nastupa faza potiskivanja sociologije kao moderne istraživačke i analitičke discipline, koja kritički razmatra i prosuđuje. U prvi se plan stavlja integrativna funkcija društvenih znanosti, što je, na žalost, poslužilo kao osnova za ponovno širenje dogmatskog pristupa na mnogim područjima života.

Razvijajući se na osnovi samoupravne društvene prakse, koja polazi od čovjeka i njegove sudbine i pruža povijesnu alternativu staljinizmu, naša je sociologija u svojoj središnjoj, glavnoj orijentaciji zajedno s filozofijom

i kritikom političke ekonomije nužno marksistička i humanistička, što konkretno znači da njeguje kritičnost koja je usmjerena k uklanjanju preživjelih i stvaranju novih, čovječnijih oblika života. To je ono bitno po čemu su naš put u socijalizam i filozofsko-sociološka misao ušli u svjetske tokove. Ako se ograničimo na akademsko područje, tada valja istaknuti, što je gotovo nesumnjivo i kao takvo u svijetu poznato, da je naša jugoslavenska zasluga što smo znanost o društvu shvatili i donekle razvili u prvom redu kao znanost o čovjeku, a tek onda i kao znanost o društvenom sistemu. U skladu s tim, sociologija je kod nas u svojoj jezgri i razvoju najuže povezana s filozofijom, socijalnom psihologijom, historijom, antropologijom, političkom ekonomijom, političkom znanostu, pravom, a onda i s mnogim drugim disciplinama. Znači, onome tko poznaje marksizam i poštuje našu stvarnost neće nikada pasti na pamet da nam predloži funkcionalističku klasifikaciju uvezenu iz Amerike, prema kojoj sociologija ne spada među humanističke discipline. Vjerojatnost takvog prijedloga umanjuje značajna okolnost što u Evropi prevladava francuska, marksizmom inspirirana klasifikacija u kojoj sociologija tvori jezgro humanističkih disciplina («sciences humaines».)

Usprkos svemu, u SR Hrvatskoj je predložena i službeno prihvaćena klasifikacija u kojoj je sociologija kao društvena znanost sasvim izdvojena iz korpusa humanističkih disciplina. Osim što je to, kao što smo ranije pokazali, sasvim suprotno i našoj idejnoj orijentaciji i stvarnom toku razvoja društvenih znanosti u našoj zemlji, time je stvorena zbrka u kojoj se vrlo teško snaći. Naime, s jedne strane, u skladu s naučavanjem »o tri izvora i tri sastavna dijela marksizma« sociologija je, zajedno s filozofijom i političkom ekonomijom, okosnica oko koje je izgrađen program nastave marksizma u našim školama i na fakultetima, a s druge strane u službenoj klasifikaciji tretira se kao područje koje je odvojeno od filozofije i ostalih humanističkih disciplina. To znači da kod nas postoje dvije sociologije: jedna u okviru nastave marksizma koja je humanistička i sociologija kao samostalna struka, koja nije humanistička. Pitamo se, kuda to vodi, odnosno, što se time želi postići? Nadamo se da to nije priprema ili uvod za stav o »sociologiji kao buržujskoj antimarksističkoj diverziji«, jer bi to značilo da nas vraćaju na poziciju od koje smo krenuli prije dvadeset godina. Druga alternativa koja proizlazi iz spomenute podvojenosti vodi shvaćanju prema kojem sociolog, kao i svaki drugi ekspert, stručno obavlja ono što se od njega traži ne ulazeći u pitanje čemu to služi i kuda vodi. Jasno je da jedno drugo stavlja u pitanje razvoj sociologije kao znanstvene discipline.

Najvjerojatnije je da se radi o privremenoj krizi koju pojačava okolnost relativno novog, slabo konsolidiranog područja u kojem još nema dovoljno ni iskustva ni čvrstine za borbu protiv snaga koje unose zbrku i blokiraju razvoj. Kada to kažem, tada imam u vidu da je sociologija doista moderna znanost, to jest, da je veoma potrebna za brzi razvoj suvremenog društva, za funkcioniranje industrije, političkog života, administracije, kulturne sfere, masovnih komunikacija i drugih službi i institucija. Prisjetimo li se da bi u našim uvjetima to sve moralo biti nošeno vizijom stalnog poboljšavanja društvenih odnosa, tada veza između znanstvenog istraživanja i humanističke kritike nije apstraktna fraza već velika potreba.

Ivan Kuvačić

**ON THE HUMANISTIC PERSPECTIVE OF SOCIOLOGY:
THESES FOR DISCUSSION**

(S u m m a r y)

According to the already classic dilemmas, one can view sociology and sociologists as »engineers of human spirits« or as basically humanistically-directed and value-engaged observers and analysts of the social system. The question which is considered in this article is the following: what is the role of sociology and of sociologists in Yugoslav society? It is necessary to thank the critical understanding of the role of sociology as well as the necessity for scientific study of self-management as a world phenomenon for the rapid development of sociology in Yugoslavia. A worsening of the social position of sociology which began in Yugoslavia in the mid-seventies raises the question of its further development as an essentially humanistic science which has strong links to philosophy. The treatment of sociology as exclusively a social science has led to an ever more »service-like« position and has basically hindered its further development. However, we believe that it is a matter of passing difficulties, and that the need for continuous improvement of social relations and sociology as a link between social research and humanist criticism will be all the more necessary.

Translated by
Donna Parmelee